

§3.2 ПСИХОЛОГО-ПЕДАГОГІЧНІ ЗАСАДИ
ПОЗИТИВНОЇ ОСВІТНЬОЇ ВЗАЄМОДІЇ МІЖ ВЧИТЕЛЕМ ТА
УЧНЯМИ (Савчин М.В., Дрогобицький державний
педагогічний університет імені Івана Франка)

Вступ. Труднощі, які виникають в освітній діяльності школи, конкретного педагога у сфері навчання, виховання і розвитку школярів зумовлені неадекватним уявленням про людину (учня), зокрема, її зведення до єдності психіки та тіла та одночасне неврахування духовного, (становлення почуття власної гідності, оволодіння фундаментальними здатностями вірити, любити, творити добро і боротися зі злом, оволодівати свободою та відповідальністю, здатністю надіятися на добре начало в людині та її житті, адекватному сприйманні іншої людини (однокласника, вчителя) з такими ж здатностями)). Сучасна школа не подолає негативні явища (конфлікти, маніпулювання, агресію, булінг тощо) без адекватного уявлення про людину. Врахування духовної складової у внутрішньому світі людини дозволить до визначити цілі, завдання, чинники, механізми та умови повноцінного освітнього процесу в школі.

Загальновизнано, що від моменту народження дорослим слід проявляти до дитини увагу, повагу й дієву, безмовну, жертвовну і рівну до всіх любов, особливо за наявності сублінгів (братів і сестричок), причому, в усій повноті – фізично, психологічно, соціально, морально і духовно. Дитина, яка перебуває в процесі свого фізичного, інтелектуального, психологічного, морального й духовного становлення, потребує бути в центрі уваги всіх присутніх дорослих. Одночасно вона має уже з раннього віку звертати увагу на іншого, піклуватися про іншого (батьків, братиків і сестричок, однокласників), щоб не зростати егоїстом. Не

тільки фізичний розвиток, а й психічний (інтелектуальний, емоційний) та особистісний (моральний і духовний) розвиток дитини потребує відповідних сприятливих умов. Так, для здорового особистісного розвитку учня в школі необхідне відповідне виховне оточення теплового прийняття, поваги, уваги й любові. Це потрібно не менше дитині (учневі), ніж для рослини сонячне проміння, тепло, ґрунт і вода.

Неупереджений аналіз реальної практики сучасної школи показує, що в ній, як правило, переважає суб'єкт-суб'єктна взаємодія вчителя та учня, часом навіть суб'єктно-об'єктна, коли учень розглядається як об'єкт зовнішнього впливу та маніпулювання, а вчитель – як джерело знань, тобто як об'єкт, а не особистість. У сучасних умовах навіть педагог усе менше і менше може проявити себе як особистість, а відтак, не враховує й особистість учня. Це означає, що освітньому процесі відсутня особистісно-особистісна взаємодія між педагогом та школярами, що зумовлює «неактуальність» актуальної проблеми виховання учнів та завдань їх повноцінного особистісного розвитку. Так, завдання розвитку учнів найчастіше зводиться до інтелектуального розвитку, насамперед, до засвоєння інформації, оволодіння навчальною діяльністю (самоосвіта) та стихійного і фрагментарного засвоєння окремими життєвими компетенціями. Одночасно зовсім не ставиться мета оволодіння молодшими школярами, підлітками і старшими школярами (гімназистами, ліцеїстами) фундаментальними особистісними здатностями вірити, любити, творити добро і боротися зі злом, бути вільною та відповідальною особистістю, здатністю надіятися, загальноособистісними здатностями переживати, думати та рефлексувати та ін. [1; 2; 3; 4; 5; 6; 7; 8; 9; 10].

Виклад основного матеріалу. У педагогічній та віковій психології [11; 12] констатується, що фундаментальною обставиною впливу на учня в школі, на дитину в сім'ї є спосіб життя дорослого, в якому проявляється особистість останнього [13; 14; 15; 16]. Дитина, спостерігаючи життєвий приклад, відчуваючи у ставленні до себе повагу та дієву доброзичливість з боку свого оточення, дуже часто завдяки дії соціально-психологічних механізмів ідентифікації, наслідування емпатії, поводить з іншими так само, часом навіть не усвідомлюючи цього.

Позитивність освітньої взаємодії передбачає: 1) вихід вчителя та учнів на особистісний рівень взаємодії, а не обмежується суб'єкт-суб'єктною; 2) взаємну повагу гідності і честі усіх учасників освітнього процесу, що суперечить практиці, коли у масовій та професійній свідомості майже не ставляться вимоги до учня поважати честь і гідність вчителя; 3) цілісне уявлення про освіту в єдності процесів навчання, виховання і розвитку та відповідних субпроцесів, наприклад, у сфері навчання, власне навчання, самонавчання і взаємонавчання; 4) актуалізація процесів взаємоосвіти (взаємонавчання, взаємовиховання і взаєморозвитку), що значно підвищує ефективність освітнього процесу, забезпечуючи повноцінніший результат; 5) врахування автентичної природи людини в єдності духу, душі і тіла, що посилює мотиваційний ресурс позитивної освітньої взаємодії, бо створюються умови, коли усі суб'єкти взаємодії можуть задовольняти свої фундаментальні потреби в самоактуалізації, самовираженні, самореалізації, моральному самоствердженні та особистісному саморозвитку.

Розв'язання завдань навчання, виховання і розвитку неминує вимагає врахування особистісних феноменів в

освітній взаємодії. Так, у процесі організації навчання йдеться про мотивацію та смисл навчання, психологічну готовність до навчання, саморегуляцію, самооцінку та рівень домагань у сфері навчання. Вирішення завдань виховання теж передбачає засвоєння духовних, моральних та соціальних ідеалів, цінностей, норм, принципів поведінки, чого не можна досягнути без особистісної активності педагога та учнів, зокрема, актуалізації переживань, механізмів ідентифікації, наслідування, емпатії тощо. І нарешті, вирішення завдань розвитку учня, що передбачає розвиток особистості (самосвідомість, спонукальна сфера, потенціал особистості тощо), інтелектуальний та емоційний розвиток учня і вчителя, теж передбачає особистісну активність та взаємодію.

Нами обґрунтовано доцільність застосування в практиці діяльності педагога моделі позитивної освітньої взаємодії вчителя та учнів, суттю якої є реалізація цілісного освітнього процесу в єдності процесів навчання (самонавчання і взаємонавчання), виховання (самовиховання і взаємовиховання), а також врахування гідності усіх суб'єктів взаємодії [17, 18]. Уперше проаналізовано процеси взаємонавчання, взаємовиховання та взаєморозвитку учнів, що значно збагачує освітній процес у школі та змістовно наповнює діяльність педагога та учнів, полегшує педагогічну працю.

Необхідними передумовами реалізації позитивної освітньої взаємодії, окрім розвиненості особистості, педагог має володіти покликанням до педагогічної діяльності: любити свою педагогічну діяльність, що виражається у постійному особистому й професійному розвитку, потребі власного духовного, морального й емоційного розвитку, готовності виправляти й пробачати помилки власні та іншим тощо; володіє педагогічними здібностями, центром яких, як показують останні дослідження є духовні здатності [19; 20] та

засвоїти здоровий стиль професійної діяльності (результативна, здійснюється легко, ефективно (без зайвих затрат), органічно поєднана із життям, не заважає жити, а підтримує життя, має особистий сенс, не призводить до душевних та фізичних захворювань).

У плані технології реалізації позитивної освітньої взаємодії виділяються підготовчий етап, етап реалізації та етап фіксації й узагальнення педагогічного досвіду. Перший, підготовчий етап передбачає попередню підготовку вчителя, зокрема ознайомлення з суттю та особливостями реалізації позитивної педагогічної взаємодії, з'ясування змістової наповненості взаємодії, усвідомлення необхідності акцентування уваги на повазі гідності школярів і самоповазі власної гідності, максимальне включення усіх учнів у взаємодію та проведення просвітницької роботи з батьками і колегами-педагогами щодо особливостей такого типу освітньої взаємодії.

На другому етапі реалізації учнів теж необхідно спеціально готувати до позитивної освітньої взаємодії, що передбачає:

а) допомогу учням в усвідомленні власної гідності та гідності кожної людини, цінності кожного однокласника та вчителя, їх права на повагу гідності, індивідуальності, свободи; усвідомленні необхідності та доцільності уміння позитивно взаємодіяти з однокласниками, щирості взаємодії як можливості відкрито ділитись з однокласниками всім добрим, що в нього є;

б) пояснення учням із чого це вміння складається і як ним оволодівати, забезпечення необхідною та достатньою інформацією для формування навичок позитивної освітньої взаємодії;

в) постійне переконання учнів в тому, що кожен з них отримує зворотну інформацію (дію, оцінку, емоцію) про те, наскільки правильно він виконує завдання щодо оволодіння вмінням взаємодіяти позитивно;

З учнями обговорюються конкретні питання:

1) у чому полягає суть гідності та безцінності кожної людини, незалежно від її індивідуальних особливостей, обставин життя та спадковості, а сама гідність розглядається як потреба кожної людини у благові, у свободі, яка закінчується там, де починається свобода іншого, праві бути індивідуальністю, в основі якої є загальнолюдське та поважання такого ж права іншого;

2) чому кожна людина повинна поважати власну гідність?;

3) чому гідність кожної людини проявляється у гідному ставленні до іншого?;

4) чому гідне ставлення до іншого невіддільне від гідного ставлення до себе?;

5) чому в міжособистісних стосунках необхідно виходити з надії на наявність в кожній людині позитивного начала?;

6) чому зустрічаючись з негідними вчинками та позиціями, упередженнями, деструктивними оцінками іншої людини (однокласника) в оцінюванні не припустимо виходити на особистісний рівень (негативно оцінювати всю особистість: критикувати, ображати, зневажати, проявляти агресивність тощо), а зосереджуватися тільки на реагуванні на негідний вчинок, нездорову позицію, упереджену чи неадекватну оцінку чи ставлення, залишаючи за особистістю право на помилки;

7) ознайомлення учнів із шкалою людських стосунків, виділяючи, моральні, морально нейтральні та аморальні

зокрема. Ознайомлення учнів з шкалою людських стосунків сильно актуалізує особистісну рефлексію, позитивно впливає на організацію конструктивних міжособистісних стосунків та перебудову деструктивних. У цьому плані дуже переконливими є використання метафор-аргументів: «Справжня любов – дієва, жертвна, рівна до всіх», «Любов – царська дорога до душі іншої людини», «Творячи добро, не завжди очікуй на взаємність, бо це перетворюється у «товарні стосунки», «Твориш добро – матимеш Благодать», «Свобода людини – це насамперед свобода від себе», «Чим більше хочеш бути вільним, тим більше відповідальності покладай на свої плечі», «Свобода людини закінчується там, де починається свобода іншого» та ін.

Учнів переконують в тому, що конкуренція, протидія, нездорова змагальність, призводить до втрат кожного учасника, бо в такій ситуації виникають напруження, конфлікти, відсутня допомога, підтримка, розуміння, сприяння тощо. Увагу школярів звертають на те, що в майбутньому їх житті однокласники не будуть його конкурентами, бо дуже ймовірно, що після школи їх життєві шляхи неминуче розійдуться. Навпаки, добра атмосфера в класі, конструктивні стосунки між мікрогрупами приносить користь для всіх. Так, допомога однокласникам у навчанні (взаємонавчання) приносить безумовну користь тому, хто навчає, бо призводить до ще кращого розуміння навчального матеріалу. Теж стосується сфери виховання (взаємовиховання) і розвитку (взаєморозвитку).

У процесі реалізації позитивної освітньої взаємодії вчитель діє послідовно в стратегічному напрямі, втілюючи вимоги позитивної освітньої взаємодії у реальну практику, ставлячи вимоги до себе, до класу, мікрогруп та окремих учнів, які, присвоюючись, ставлять самовимоги та вимоги до

однокласників, до класу та мікрогруп. Практика показує, що вже на першому етапі необхідно відразу задекларувати (задати) повну систему вимог до позитивної освітньої взаємодії (вимоги і самовимоги до індивідуальних та сукупних суб'єктів, в т.ч. вчителя). Одночасно, вимоги безумовного дотримання ставляться поетапно, посилено до виконання, причому нові не ставляться до поки більшість учнів не будуть дотримуватися попередніх, стануть звичними у їх взаємодії з вчителем та учнями, між самими учнями та мікрогрупами учнів. Перехід до наступного етапу відбувається за умови засвоєння та дотримання вимог попереднього. Це зумовлено різним рівнем здатності учнів до навчання, рівнем вихованості та особистісного і психологічного розвитку.

Ще однією нашою інноваційною ідеєю щодо реалізації позитивної освітньої взаємодії є свідоме та цілеспрямоване враховування вчителем підтримки учнів-помічників в реалізації моделі такої взаємодії, які в силу своєї вихованості та розвитку особистості сприймають та активно включаються у реалізацію такого типу взаємодії. Педагог постійно розширює групу учнів-послідовників, залучаючи до неї усе нових учнів, яких вдається переконати в доцільності такого стилю взаємодії. У процесі реалізації взаємодії учитель актуалізує і спрямовує в позитивному напрямі дію соціально-психологічних і психологічних механізмів (наслідування, ідентифікацію та самоідентифікацію, самооцінювання та оцінювання, рефлексію, емпатію та ін.).

Ще однією нашою інноваційною ідеєю є пошук мотиваційних ресурсів практичної реалізації вчителем та учнями моделі позитивної освітньої взаємодії. Дослідження показує, що такими ресурсами є:

1) відкриття (і прийняття) усіма суб'єктами взаємодії автентичної природи людини в єдності духу, душі і тіла, безцінності людини, потреби у власній гідності, бути індивідуальністю, володіти свободою та ін.;

2) актуалізація природніх мотивів вчителя та учнів в самореалізації, самовираженні та моральному самоствердженні свого особистісного потенціалу (духовного, морального, соціального) та психологічного (інтелект, воля, здібності) у сфері стосунків вчителя з учнями та учня з однокласниками (взаємонавчання, взаємовиховання та взаєморозвитку), що зворотнім чином впливає на їх навчання, виховання та розвиток і позитивно впливає на самого вчителя;

3) задіяння вчителем на допомогу в реалізації моделі позитивної педагогічної взаємодії учнів-помічників шляхом демонстрування особистого прикладу, їх підтримки вимог вчителя до інших однокласників, що полегшує вирішення ним завдань освіти;

4) переживання вчителем та учнями духовного та морального задоволення, соціальної значущості, професійних досягнень та авторитету серед школярів, психологічного комфорту у зв'язку з підвищенням самоповаги, почуття власної гідності та честі, що спонукає дотримуватися засад позитивних стосунків.

Попередній аналіз втілення у реальну практику позитивної освітньої взаємодії показує, що на перших етапах вчитель зустрічається з різними труднощами, навіть активним спротивом (протидією) окремих учнів та їх батьків, що спричинені недостатнім рівнем їх особистісного, насамперед, духовно-морального та психічного розвитку. Це проявляється в тому, що по-перше, учасники взаємодії (вчитель, учні та

мікрогрупи) самі: а) не поважають власну гідність та гідність інших людей; б) не усвідомлюють доцільність, переваг та перспективність такої взаємодії для досягнення успіхів у навчанні, вихованні та розвитку, покращенні їх соціально-психологічного комфорту; по-друге, поза увагою вчителя є: а) власна гідність, сила та здоров'я власної особистості; б) гідність кожного учня, сила та здоров'я його особистості та право на існування у класі мікрогруп; в) учні не володіють уявленням про гідність кожного однокласника, силу та здоров'я його особистості; по-третє, учитель не ставить спеціального завдання домагатися від учнів поважати гідність однокласників та власну гідність, не володіє методами постановки такого завдання; по-четверте, педагог не попереджує потенційні міжособистісні та міжгрупові конфлікти, а якщо вони виникають, то розв'язує їх неконструктивно; по-п'яте, він фактично не керує дотриманням моральних засад у міжособистісних стосунках школярів та змістом і формою їх спілкуванням, процесом взаємооцінювання, не попереджуючи суб'єктивність, упередження, нетолерантність, вихід на особистість при оцінці негідних вчинків тощо).

На завершальному, третьому етапі реалізації позитивної освітньої взаємодії вчитель фіксує досвід її впровадження у свою професійну практику (ведення нотаток, моделювання взаємодії, обговорення досвіду з колегами та батьками). Це дозволяє зафіксувати позитивні моменти та в майбутньому попередити повторення труднощів.

Висновки. Отже, інноваційними ідеями в моделі позитивної освітньої взаємодії є: 1) акцентування уваги на гідності усіх суб'єктів освітнього процесу та методологічному обґрунтуванні сутті такого взаємонастановлення;

2) виділення в процесі освіти процесу взаємоосвіти (взаємонавчання, взаємовиховання, взаєморозвитку) як окремого субпроцесу, що постає предметом професійної уваги та діяльності вчителя; 3) пошук цільових, смислових, змістових, організаційних, функціонально-регулятивних мотиваційних ресурсів її реалізації; 4) орієнтація педагога на підтримку, сприяння і допомогу учнів-послідовників.

Реалізація позитивно освітньої взаємодії передбачає: 1) орієнтацію педагога та учнів на гідність і честь людини (позитивність); 2) врахування системи процесів та субпроцесів освіти; 3) активну особистісну та суб'єктну включеність в неї вчителя та учнів (груп, класу); 4) взаємне врахування вчителем та учнями особистісних характеристик. Відтак, у запропонованій моделі освітньої взаємодії, сформульовано найвищі вимоги до її суб'єктів, коли людину розглянуто на повен зріст, врахувавши моральність духовної природи, а не звівши її до толерантності та асертивності, як це часто практикується в школі. Впровадження у практику роботи школи позитивної освітньої взаємодії попереджує негативні явища: маніпуляція, нездорову конкурентність, конфліктність, булінг.

Список використаних джерел:

1. Зязюн І. А. Педагогіка добра: ідеали і реалії: наук.-метод. посіб. / І. А. Зязюн. – Київ : МАУП, 2000. – 309 с.
2. Мельник О.А. Становлення розуміння психічного та розвитку людської психіки в українській філософсько-психологічній традиції: Монографія / О.А. Мельник. – Київ. Альфа Реклама, 2020. 656 с.
3. Моральна свідомість та самосвідомість особистості. Монографія / За ред. проф. М.В. Савчина, доц. І.М. Галяна. – Дрогобич 2009. – 288 с.

4. Мур, Томас. Піклування про душу: як сповнити глибиною і сенсом щоденне життя / пер. з англ. Ольга Демиденко; за фах. ред. Дмитра Залевського і Олега Фешовця. Львів: Видавництво "Астролябія", 2020. – 448 с.

5. Савчин М.В. Вікова психологія: навч. посіб. / Мирослав Савчин, Леся Василенко. – 5-те вид., перероб., доповн. – Київ: ВЦ «Академія», 2021. – 376 с. – (Серія «Альма-матер»).

6. Савчин, М.В. Духовна парадигма психології: монографія / Мирослав Савчин. – К.: Академвидав, 2013. – 224 с.

7. Савчин М.В. Здатності особистості: монографія / Мирослав Савчин. – К.: Академвидав, 2016. – 288 с.

8. Савчин М.В. Здоров'я людини: духовний, особистісний і тілесний виміри: монографія / Мирослав Савчин – Дрогобич: ПП «Посвіт», 2019. – 232 с.

9. Савчин М.В. Інноваційні ідеї в організації та реалізацію супроводу особистісно-професійного становлення майбутнього педагога // М.В. Савчин // Теорія і практика психологічного супроводу особистісно-професійного зростання майбутніх педагогів при викладанні психологічних дисциплін: монографія / за ред. проф. М.В. Савчина – Дрогобич, "Швидкодрук", 2020 – С. 47 – 58.

10. Савчин М.В. Концептуальні засади забезпечення психологічного супроводу особистісно-професійного становлення майбутнього педагога // М.В. Савчин // Теорія і практика психологічного супроводу особистісно-професійного зростання майбутніх педагогів при викладанні психологічних дисциплін: монографія / за ред. проф. М.В. Савчина – Дрогобич, "Швидкодрук", 2020 – С. 15 – 47.

11. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навч. посіб. / Мирослав Савчин, Леся Василенко. – 5-те вид., перероб., доповн. – Київ: ВЦ «Академія», 2021. – 376 с.

MODERNÍ ASPEKTY VĚDY

Svazek XVIII mezinárodní kolektivní monografie

12. Савчин М.В. Педагогічна психологія: навч. посіб. – К.: Академвидав, 2007. – 424 с.

13. Старець Паїсій Святогорець. Слова. Т.5. Пристрасті і чесноти / Стрий: Редакція журналу "Премудрість Божа Софія", 2009. 327 с.

14. Мельник О.А. Становлення розуміння психічного та розвитку людської психіки в українській філософсько-психологічній традиції: Монографія / О.А. Мельник. – Київ. Альфа Реклама, 2020. 656 с.

15. Моральна свідомість та самосвідомість особистості. Монографія / За ред. проф. М.В. Савчина, доц. І.М. Галяна. – Дрогобич 2009. – 288 с.

16. Савчин М.В., Василенко Л.П. Вікова психологія: навч. посіб. / Мирослав Савчин, Леся Василенко. – 5-те вид., перероб., доповн. – Київ: ВЦ «Академія», 2021. – 376 с. – (Серія «Альма-матер»).

17. Савчин М.В. Теоретико-методологічне обґрунтування суті позитивної освітньої взаємодії вчителя з учнями / *Moderní aspekty vědy. Svazek XVI mezinárodní kolektivní monografie* / Česká republika, 2022. С. 403-417.

18. Савчин М.В. Соціально-психологічні основи позитивної освітньої взаємодії вчителя з учнями / Мирослав Савчин / *Moderní aspekty vědy: XVII. Díl mezinárodní kolektivní monografie* / Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o.. Česká republika: Mezinárodní Ekonomický Institut s.r.o., 2022. str. 130. С. 54 - 70

19. Савчин М.В. Педагогічна психологія: навч. посіб. – К.: Академвидав, 2007. – 424 с.

20. Матласевич О.В. Психологія розвитку педагогічних здібностей у контексті культурно-історичної парадигми українських вищих навчальних закладах XVI – XVIII століття; монографія. Острог: Видавництво Національного університету "Острозька академія", 2020. 576 с.

